अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षकारले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२४] २ एस.सी.आर. १५५: २०२४ आईएनएससी १००

विनोद कांजीभाई भागोरा

विरुद्ध

गुजरात राज्य र अर्को

(देवानी अपील नं. १५७१ को २०२४)

०२ फेब्रुअरी २०२४

[विक्रम नाथ र सतीश चन्द्र शर्मा, जे.जे.]

विचारणीय मुद्दा

के अपीलकर्ताको पछिल्लो राज्य सरकारसँगको रोजगारीलाई यसरी व्याख्या गर्न सकिन्छ कि अपीलकर्तालाई राज्य सरकारद्वारा 'अवशोषित' गरिएको थियो, जसको कारण अपीलकर्ताको केन्द्रीय सरकारसँगको पूर्वसेवालाई गुजरात देवानी सर्भिसेज (पेन्सन) नियमावली, २०२२ को नियम २५(ix) अनुसार 'योग्य सेवा' को रूपमा मानिने थियो।

शीर्षकहरू

गुजरात देवानी सर्भिसेज (पेन्सन) नियमावली, २०२२ – नियम २५(ix) – व्याख्या – योग्य सेवा – राज्य सरकारको पेन्सन नियमावली अनुसार 'योग्य सेवा' को अंशको रूपमा केन्द्रीय सरकारलाई प्रदान गरिएको सेवा अवधिलाई समावेश गर्नु:
निर्णय: राज्य सरकारद्वारा प्रवाहित गरिएका पेन्सन योजनाहरू प्रत्यायोजित लाभकारी विधायनको अंश हुन्; र पेन्सन नियमावलीका स्पष्ट प्रावधानहरूको विपरीत नहुने गरी व्यापक रूपमा व्याख्या गरिनुपर्छ - राज्य सरकार एक आदर्श

रोजगारदाता हो; र निष्पक्षता र स्पष्टताका सिद्धान्तहरूलाई कायम राख्नुपर्छ - खोजिएको व्याख्या संकुचित र प्रतिबन्धात्मक छ जसले नियम २५(ix) को लाभलाई केवल त्यस्ता व्यक्ति(हरू)मा मात्र सीमित गर्न खोज्छ जो स्पष्ट रूपमा राज्य सरकारद्वारा अवशोषित भएका हुन सक्छन्, यस अपीलकर्तालाई होइन जसलाई निश्चित रूपमा अस्पष्ट रूपमा राज्य सरकारद्वारा अवशोषित गरिएको थियो अर्थात्, अपीलकर्ताको चयन प्रक्रियामा सहभागिता केन्द्रीय सरकारबाट एनओसी अनुप्रस्थितिमा थियो; र त्यसपछि राज्य सरकारसँग रोजगारी प्राप्त गरेपछि केन्द्रीय सरकारलाई प्राविधिक राजीनामा प्रस्तुत गरिएको थियो

- उच्च अदालतले नियम २५(ix) को व्याख्यामा त्रुटि गऱ्यो र अपीलकर्तालाई पेन्सन नियमावलीहरू अनुसार 'योग्य सेवा' को अंशको रूपमा केन्द्रीय सरकारलाई प्रदान गरिएको सेवा अवधिलाई समावेश गर्न खोजेकोमा अनुचित रूपमा वञ्चित गरिएको थियो - प्रत्यर्थी नं. १ ले अपीलकर्तालाई गान्धीनगर डाकघर प्रभागमा डाक सहायकको हैसियतमा केन्द्रीय सरकारलाई प्रदान गरिएको सेवालाई योग्य सेवाको रूपमा विचार गर्नु र अन्तिम लाभ/पेन्सनरी लाभहरू पुनःगणना गर्नुपर्छ - आलोचित आदेश बदर गरिएको छ। [पैरा १७-२०, २२]

सेवा कानून - पेन्सन - प्रदान गर्नु - कारणको अस्तित्व - छलफल गरिएको।

[पैरा १०]

उल्लेखित मुद्दाहरू

एलआईसी विरुद्ध श्री लाल मीना, [२०१९] ५ एससीआर ३९१: (२०१९) ४ एससीसी ४७९ - उल्लेख गरिएको।

ऐनहरूको सूची

गुजरात देवानी सर्भिसेज (पेन्सन) नियमावली, २०२२; भारतको संविधान।

कीवर्डहरूको सूची

पेन्सन; पछिल्लो रोजगारी; अवशोषित; पूर्व सेवा; योग्य सेवा; प्राविधिक राजीनामा; अन्तिम लाभ/पेन्सनरी लाभहरू।

उद्भव मुद्दा
देवानी अपिलेट क्षेत्राधिकार: देवानी अपील नं. १५७१ को २०२४

अहमदाबाद, गुजरातको उच्च अदालतको मिति ०८.०३.२०१८ को फैसला र आदेशबाट एससीए नं. २२३४१ को २०१७

पक्षहरूको उपस्थितिका लागि

अपीलकर्ताका लागि रिषभ परिख, ई.सी. अग्रवाल, एडभ।

प्रत्यर्थीहरूका लागि सुश्री ऐश्वर्या भाटी, ए.एस.जी., सुश्री स्वाति घिल्डियाल, सुश्री देव्यानी भट्ट, गुरमीत सिंह मक्कर, सुश्री रुचि कोहली, सुश्री अर्चना पाठक डेभ, सुश्री सुहासिनी सेन, एस.एस. रेबेलो, श्याम गोपाल, राघव शर्मा, सुघोष सुब्रमण्यम, सुश्री रेखा पाण्डेय, एडभ।

सर्वोच्च अदालतको फैसला/आदेश

आदेश

१. अनुमति प्रदान गरिएको छ। विशेष देवानी अनुप्रयोग नं. २२३४१ को २०१७ अन्तर्गत गुजरात उच्च अदालतको निर्णय (उच्च अदालत) जसमा उच्च अदालतले भारतको संविधानको धारा २२६ अन्तर्गत आफ्नो अधिकारक्षेत्रको प्रयोग गर्न अस्वीकार गरेको थियो, हामीसमक्ष चुनौती दिइएको छ ("आलोचित आदेश")।

२. अपीलकर्तालाई केन्द्रीय सरकारद्वारा गान्धीनगर डाकघर प्रभागमा मिति १२.०८.१९८३ मा डाक सहायकको रूपमा नियुक्त गरिएको थियो र त्यसपछि उक्त भूमिकामा १६.०७.१९९३ सम्म सेवा प्रदान गरिरहेको

थियो।

३. यसबीचमा, गुजरात सरकार (राज्य सरकार) को स्वास्थ्य तथा चिकित्सा सेवा मन्त्रालयमा वरिष्ठ सहायक पदका लागि दरखास्त आह्वानको सूचना जारी भएको थियो। त्यसैअनुसार, यस अपीलकर्तालाई गान्धीनगर डाकघर प्रभागका डाकपाल प्रमुखबाट मिति १८.०६.१९९३ को अनापत्ति प्रमाणपत्र (एनओसी) प्राप्त भएको थियो र त्यसपछि उक्त चयन प्रक्रियामा सहभागी भएको थियो।

४. मिति १६.०७.१९९३ मा, अपीलकर्ता राज्य सरकारमा वरिष्ठ सहायकको रूपमा चयनित भएपछि, उनले गान्धीनगर डाकघर प्रभागमा डाक सहायकको रूपमा आफ्नो रोजगारीको तकनिकी राजीनामा बुझाएका थिए।

५. १८.०८.१९९३ मा, अपिलकर्ताले राज्य सरकारमा वरिष्ठ सहायकको रूपमा काम गर्न शुरू गर्नुभयो; र त्यसपछि सेवानिवृत्ति (विषयगत अवधि) सम्म राज्य सरकारमा २३ (तेईस) वर्षसम्म सेवा गर्नुभयो। त्यसपछि, राज्य सरकारले अपिलकर्तालाई विषयगत अवधिको हदसम्मका मात्र अन्तिम लाभहरू/पेन्सन लाभहरू भुक्तान गर्यो (विवादित कार्य)।

६. राज्य सरकारको विवादित कार्यबाट आक्रोशित भएर, अपिलकर्ताले गुजरात सर्कलका प्रधान डाकघर महाप्रबन्धकको समक्ष प्रतिनिधित्व गरे, जसमा १९८३ देखि १९९३ सम्म गाँधीनगर डाकघर विभागमा डाक सहायकको रूपमा केन्द्रीय सरकारमा गरेको सेवाकालको अवधि गुजरात नागरिक सेवा (पेन्सन) नियमावली, २०२२ (पेन्सन नियमावली) को नियम २५ अनुसार अन्तिम लाभहरू/पेन्सन लाभहरू प्रदान गर्न समावेश गर्न अनुरोध गरिएको थियो। तथापि, ३०.०६.२०१४ को आदेशद्वारा, उल्लिखित प्रतिनिधित्वलाई अपिलकर्ताले अशर्त राजीनामा दिएको एकमात्र आधारमा अस्वीकार गरिएको थियो।

७. माथि उल्लेखित परिस्थितिमा, अपिलकर्ताले उच्च

न्यायालयमा रिट याचिका दायर गर्न बाध्य हुनुभयो। विवादित आदेशद्वारा, उच्च न्यायालयले उक्त रिट याचिका खारेज गर्यो र अन्य कुराहरूका साथ-साथै यो पनि उल्लेख गर्यो कि अपिलकर्ताको मुद्दा पेन्सन नियमावलीको नियम २५ अन्तर्गत प्रदत्त लाभको पात्र हुने छैन। उच्च न्यायालयको निर्णयको संचालक अनुच्छेद(हरू) यसप्रकार प्रतिलिपि गरिएका छन्:

"६. याचिकाकर्ताले १९८३ देखि १९९३ सम्म केन्द्रीय सरकारमा काम गरेको अवधिका लागि राज्य सरकारबाट पेन्सन लाभहरू माग गरेका छन्। माथिका नियमहरूको नियम २५ मा निर्भर गरिएको छ। तथापि, माथिका नियमहरूको नियम २५ लाई विचार गर्दा, हामी यो राय व्यक्त गर्छौं कि यो नियम यस मुद्दाका तथ्य र परिस्थितिहरूमा लागू हुने छैन। उक्त नियमको नियम २५ योग्य सेवा सम्बन्धी हो। कर्मचारीले केन्द्रीय सरकारमा सेवा प्रदान गरेपछि, राज्य सरकारमा समायोजित गरिन्छ। त्यसपछि, राज्य सरकारमा काम गर्दा उसले योग्य सेवा पूरा गरेको पाइएन। त्यस्तो अवस्थामा, योग्य सेवाको प्रयोजनका लागि, उसले केन्द्रीय सरकारका कर्मचारीको रूपमा प्रदान गरेको सेवा गणना गरिनु पर्छ र त्यसलाई योग्य सेवाको प्रयोजनका लागि मात्र गणना गरिनु पर्छ।

८. तसर्थ, यस मुद्दाका तथ्य र परिस्थितिहरूमा, माथिका नियमहरूको नियम २५ लागू हुने छैन।

९. माथि उल्लेख गरिएअनुसार, परिस्थितिहरूको अवस्थामा, याचिकाकर्तालाई राज्य सरकारमा उसले अन्तिम काम गरेको ठाउँमा उसले प्रदान गरेको सेवालाई ध्यानमा राखी पेन्सन/पेन्सन/अन्तिम लाभहरू भुक्तान

गरिएको छ।"

१०. अपिलकर्ताका तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ वकील श्री ऋषभ पारिख ले पेन्सन नियमावलीको नियम २५(ix) को ध्यान आकर्षण गर्नुभयो। माथि उल्लिखित सन्दर्भमा, उहाँले अपिलकर्ताले १९८३ देखि १९९३ सम्म गाँधीनगर डाकघर विभागमा डाक सहायकको रूपमा काम गरेका थिए, अर्थात् पेन्सन योजना भएको केन्द्रीय सरकारमा सेवा र त्यसपछि विषयगत अवधिसम्म राज्य सरकारमा सेवा गरेका थिए भनी बताउनुभयो। तसर्थ, उहाँको मुख्य दाबी यो थियो कि अपिलकर्ता राज्य सरकारमा समायोजित गरिएका थिए र परिणामस्वरूप, पेन्सन नियमावलीको नियम २५(ix) अनुसार, अपिलकर्ताका अन्तिम लाभहरू/पेन्सन लाभहरू केवल विषयगत अवधिमा सीमित हुन नसक्ने र उनले केन्द्रीय सरकारमा गरेको १० (दश) वर्षको सेवा समावेश हुनु पर्ने।

११. अर्कोतर्फ, प्रतिवादी नं. १ अर्थात् गुजरात राज्यका तर्फबाट उपस्थित अधिवक्ता श्रीमती स्वाती घिल्डियालले माथि उल्लेखित दाबीहरूको कडा विरोध गर्नुभयो। यस अदालतमा उहाँका तर्कहरूको मुख्य केन्द्रबिन्दु यो थियो कि अपिलकर्ता पेन्सन नियमावलीको नियम २५(ix) को लाभको हकदार हुन सक्दैनन् किनकि अपिलकर्ताको राज्य सरकारमा नियुक्ति स्वस्थ भर्ती अर्थात् स्वास्थ्य र चिकित्सा सेवा मन्त्रालयमा वरिष्ठ सहायकको पदका लागि राज्य सरकारद्वारा जारी गरिएको आवेदन(हरू) को आमन्त्रणको परिणाम हो।

१२. पूर्वाधार रूपमा, पेन्सन प्रदान गर्नुको कारण विचार गर्न सान्दर्भिक हुनेछ। त्यस्तै, यो पनि स्पष्ट गर्न महत्वपूर्ण हुनेछ कि पेन्सन सरकारी कर्मचारीले आफ्नो रोजगारको क्रममा प्रदान गरेको निरन्तर सेवाको बदलामा कमाएको हो; र अक्सर यो सरकारी रोजगार खोज्ने व्यक्तिहरूका लागि महत्वपूर्ण विचार हो। तसर्थ, हाम्रो विचारमा, राज्य

सरकारद्वारा पेन्सन प्रदान गर्नुको कारण अवश्य राज्य सरकारको पूर्व कर्मचारीहरूलाई वृद्धावस्थासँग सम्बन्धित कठिनाइहरू र उतारचढावहरूलाई सामना गर्न सक्षम बनाउने प्रयाससँग अविच्छिन्न रूपमा जोडिएको हुनेछ।

१३. यस सन्दर्भमा, हामीले अब पेन्सन नियमावलीको नियम २५(ix) को परीक्षण गर्नु पर्छ। सुविधाका लागि, यसलाई यसप्रकार प्रतिलिपि गरिएको छ:

"नियम २५. योग्य सेवा: यी नियमहरूका प्रावधानहरूको अधीनमा, सरकारी कर्मचारीको योग्य सेवा भन्नाले र समावेश गर्छ -

(ix) केन्द्रीय सरकार/केन्द्रीय सरकारका स्वायत्त निकायहरूमा जहाँ पेन्सन योजना छ, त्यस्तो सरकारी कर्मचारीले प्रदान गरेको सेवा जसलाई सरकारमा समायोजित गरिएको छ।"

१. यस अदालतमा विचाराधीन विवादको मूल केन्द्र यो हो कि के अपिलकर्ताको त्यसपछिको राज्य सरकारमा रोजगार "अपिलकर्ता राज्य सरकारमा समायोजित गरिएको" भनी मानिनु पर्छ, ताकि पेन्सन नियमावलीको नियम २५(ix) अनुसार अपिलकर्ताको पूर्वका केन्द्रीय सरकारमा गरेको सेवा "योग्य सेवा"को भाग मानिनु पर्छ।

२. स्वीकार गरिएअनुसार, अपिलकर्ताले १९८३ – १९९३ सम्म गाँधीनगर डाकघर विभागमा डाक सहायकको रूपमा केन्द्रीय सरकारमा लगभग दशक जति सेवा गरेका थिए। त्यसपछि, गुजरात सरकारको स्वास्थ्य र चिकित्सा सेवा मन्त्रालयमा वरिष्ठ सहायकको पदका लागि भर्ती गर्ने आमन्त्रण अनुसार, यहाँका अपिलकर्ताले केन्द्रीय सरकारबाट एनओसी प्राप्त गरेपछि आवेदन दिएर पछि उक्त पदमा नियुक्त गरिएका थिए। त्यसपछि, अपिलकर्ताले राज्य सरकारमा सेवा गर्न सक्ने गरी एक तकनीकी राजीनामा दिएका थिए।

१४. पेन्सन नियमावलीको नियम २५(ix) को अध्ययन गर्दा हामीले देख्छौं कि पेन्सन नियमावली अन्तर्गत अन्तिम लाभहरू/पेन्सन लाभहरू

गणना गर्ने प्रयोजनका लागि योग्य सेवामा त्यस्तो व्यक्तिद्वारा केन्द्रीय सरकारलगायतका अन्य ठाउँहरूमा पूर्वमा प्रदान गरिएको सेवा समावेश हुनेछ, यदि (i) त्यस्तो व्यक्तिको केन्द्रीय सरकारमा रोजगार अन्तर्गत पेन्सन योजना समावेश थियो; र (ii) त्यस्तो व्यक्तिलाई राज्य सरकारमा समायोजित गरिएको थियो।

१५. यस मुद्दामा, यो एक स्वीकृत र अविवादित तथ्य हो कि अपिलकर्ताको केन्द्रीय सरकारमा पूर्वका रोजगार अन्तर्गत पेन्सन समावेश थियो र त्यसैले हाम्रो समक्ष विवाद केवल यो हो कि के अपिलकर्ता राज्य सरकारमा "समायोजित" गरिएका थिए।

१६. प्रतिवादी नं. १ को स्थिति यस तथ्यमा आधारित छ कि अपिलकर्ता राज्य सरकारको सेवामा स्वस्थ भर्तीद्वारा, अर्थात् राज्य सरकारद्वारा जारी गरिएको आवेदन आमन्त्रणको परिणामस्वरूप, प्रवेश गरेका थिए; र, अपिलकर्ता पूर्वमा केन्द्रीय सरकारी कर्मचारी थिए भन्ने कारणले मात्र उनलाई राज्य सरकारमा समायोजित गरिएको मानिन नसक्ने।

१७. यो स्थापित छ कि राज्य सरकारद्वारा संचालित पेन्सन योजना(हरू) प्रत्यायोजित कल्याणकारी विधायन को भाग हुन्; र त्यसको व्याख्या व्यापक रूपमा गरिनु पर्छ, जब सम्म कि त्यस्तो व्याख्या पेन्सन नियमावलीका स्पष्ट प्रावधानहरूको विपरीत नहोस्। थप रूपमा, यो उल्लेख गर्न प्रासंगिक हुनेछ कि राज्य सरकार एक आदर्श नियोक्ता हो; र निष्पक्षता र स्पष्टताका सिद्धान्तहरू कायम राख्नु पर्छ।

१८. माथि उल्लिखित सन्दर्भमा, हामीले पेन्सन नियमावलीलाई सावधानीपूर्वक विचार गरेका छौं, र हामी पाउँछौं कि श्रीमती घिल्डियालद्वारा अघि बढाइएको व्याख्या संकुचित र प्रतिबन्धात्मक छ ताकि पेन्सन नियमावलीको नियम २५(ix) को लाभलाई केवल त्यस्ता व्यक्तिहरूमा सीमित गरिए जसलाई राज्य सरकारद्वारा स्पष्टरूपमा

समायोजित गरिएको हुनु पर्छ भन्दा बढी, अपिलकर्ताजस्ता व्यक्तिहरूमा जो निश्चित रूपमा, अनुमानित रूपमा राज्य सरकारमा समायोजित गरिएका छन् अर्थात् चयन प्रक्रियामा अपिलकर्ताको सहभागिता केन्द्रीय सरकारबाट एनओसी प्राप्त गरेर थियो; र पछि राज्य सरकारमा रोजगार प्राप्त गरेपछि केन्द्रीय सरकारमा एक तकनीकी राजीनामा दिएको थियो। महत्वपूर्ण रूपमा, प्रतिवादी नं. १ तर्फबाट अघि बढाइएको माथि उल्लिखित व्याख्या कुनै पनि स्पष्ट प्रावधानद्वारा प्रतिध्वनित गरिएको भनी भन्न सकिँदैन, न त त्यस्तो व्याख्या अंगीकार गर्नका लागि कुनै पनि प्रभावकारी तर्क हामीसमक्ष प्रस्तुत गरिएको छ।

१ वरिष्ठ विभागीय प्रबन्धक, एलआईसी बनाम श्री लाल मीणा, [२०१९] ५ एससीआर ३९१ : (२०१९) ४ एससीसी ४७९

१९. हामीले यसप्रकार पाउँछौं कि उच्च अदालतले पेन्सन नियमहरूको नियम २५(ix) को व्याख्या गर्दा गल्ती गरेको छ; र परिणामस्वरूप, अपिलकर्तालाई पेन्सन नियमहरू अन्तर्गत 'योग्य सेवा' को रूपमा केन्द्रीय सरकारमा प्रदान गरिएको सेवाकालको समावेश गर्न अनुचित रूपमा वञ्चित गरेको छ।

२०. तसर्थ, हामी प्रतिवादी नं. १ लाई गण्डकीनगर डाक विभागमा डाक सहायकको रूपमा अपिलकर्ताद्वारा प्रदान गरिएको सेवालाई योग्य सेवाको रूपमा मान्य गर्न निर्देशन दिन्छौं; र त्यसपछि (i) अपिलकर्ताको पक्षमा प्राप्त हुने अन्तिम लाभ/पेन्सन लाभहरूको पुनः गणना गर्न; र (ii) आज अर्थात् २०२४/०२/०२ बाट ६ (छ) हप्ताभित्र त्यस्ता अन्तिम लाभ/पेन्सन लाभहरूको बक्यौता (यदि कुनै भएमा) अपिलकर्तालाई प्रेषित गर्न।

२१. माथि उल्लेखित भुक्तानी गरेपछि, प्रतिवादी नं. १ लाई केन्द्रीय सरकारमा अपिलकर्ताद्वारा प्रदान गरिएको सेवासँग सम्बन्धित अन्तिम लाभ/पेन्सन लाभहरूको लागि प्रतिवादी नं. २ बाट अनुपातिक प्रतिपूर्ति/योगदान माग्न स्वतन्त्र हुनेछ।

२२. चुनौतीको आदेश बदर गरिएको छ; र अपिल सो अनुसार मञ्जुर गरिएको छ। यदि कुनै लम्बित आवेदन(हरू) भए, ती निष्कासित गरिएका छन्। लागत सम्बन्धमा कुनै आदेश छैन।

डिभ्या पाण्डेद्वारा तयार पारिएको मुख्य बिन्दुहरुः

मुद्दाको निर्णयः अपिल मञ्जुर गरियो।